

DE CELLEBROEDERS IN GENT

1. over de cellebroeders in het algemeen

Het doel van de cellebroeders (of cellebroers) was en is nog steeds de verzorging van zwaar zieken, krankzinnigen en pestlijders en het fungeren als liefdadige begrafenisondernemers. Ze kunnen bogen op zeven eeuwen geschiedenis.

Ze zijn gemakkelijk herkenbaar aan hun kledij (fig. 1).

Boven een zwart kleed dragen ze een grauwe losse pij met kap, waarmede ze



fig. 1

gemakkelijk hun dagelijks werk kunnen verrichten. En dit in overeenstemming met de regel die hen een “seculiere” kleding voorschrijft.

Cellebroeders waren steeds zeer gekend bij het gewone volk, die hun ook andere namen toekende zoals, lollaards, mattemans en (in Duitsland) begarden.

Toen Europa in de 14de eeuw overspoeld werd door de pest (de zwarte dood)

waren de cellebroeders werkzaam in steden van Duitsland en van de lage landen. Belangrijke centra waren toen Antwerpen, Aken en Keulen. In Gent vestigden zij zich in 1313, in Antwerpen in 1342, in Brussel in 1368. Te Brussel hadden ze een klooster in de huidige Cellebroersstraat, niet ver van het Zuidstation.

De cellenbroeders zijn niet op een bepaald ogenblik door de godsvruchtige pionier gesticht, maar zijn gegroeid uit gemeenschappen van vrome leken. Toen de pest over heel Europa woedde organiseerden de broeders zich beter en gingen samenleven in huizen met cellen. Elke broeder had zijn eigen cel. Mogelijks gaf dat aanleiding tot de naam “cellebroeders”. Maar verder onder nr. 4 wordt een andere mogelijke verklaring van die naam gegeven. Op het eind van de 15de eeuw duikt de naam Alexianen op, toen ze als patroonheilige de heilige Alexius hadden gekozen.

Er ontstond ook een vrouwelijke tak: de cellezusters, zwarte zusters of Alexianinnen. Gent heeft die zusters gekend tot omstreeks 1500. De huidige Zwarte Zusterstraat herinnert daar aan.

De stadsbesturen hadden bewondering voor hun schone werk dat de Alexianen en Alexianinnen verichtten en , als de pestplaag wat geluwd was, wat het hun wens dat ze dit gratis werk zouden voortzetten.

Maar gelijktijdig ondervonden ze, broeders en zusters, moeilijkheden met de Inquisitie die hier haar kop opstak.

Barbaarse inquisiteurs beschouwden spiritualen en cellebroeders als ketters. In 1374 vroegen deze laatste daarom bescherming aan paus Gregorius XI. Deze beloofde aan alle bisschoppen opdracht te zullen geven de cellebroeders van hun bisdom speciaal in bescherming te nemen.

In 1458 werden de cellebroeders door paus Pius II erkend, voortaan drie geloften moeten afleggen en de regel van Sint-Agustinus volgen. In 1460 werden deze verplichtingen door de bisschop van Doornik opgelegd aan de cellebroeders van Gent, Brugge en Oudenaarde.

In 1472 vaardigde paus Sixtus VI een bul uit die de cellebroeders speciale voorrechten verleende. En in 1507 verwierven ze van paus Julius II het recht om een religieuze orde te stichten met een eigen regel: de Congregatio Fratrum Alexianorum Cellitarum (CFAC).

Die congregatie kreeg een zegel dat in drie velden verdeeld is (fig. 2). De bovenste helft toont op een rode achtergrond een pelikaan, die zijn jongen voedt met bloed uit zijn eigen hart, symbool van zelfverterende opoffering. Het veld onderaan links vertoont twee spaden die wijzen op het begraven van doden. Het veld onderaan rechts toont een vliegende raaf op een zilveren achtergrond, die het voeden van noodlijdenden symboliseert. Achter het schild verheft zich een kruis, symbool van onze verlossing. Tenslotte is er een



fig. 2

witte band met de leuze St-Paulus “Caritas Christi urget nos”, de liefde van Christus dwingt ons.

Van 1579 tot 1584 waren de celledoers het slachtoffer van de beeldstormers die hen uit hun klooster verdreven. En in ons land werd hun orde in 1789 opgeheven ingevolge de Franse revolutie.

Maar telkenmale konden ze zich herpakken. Heden ten dage hebben ze nog tehuizen en klinieken in Boechout, Tienen, Grimbergen en Henri-Chapelle.

En voor wat het buitenland betreft bezitten ze heden kloosters, instellingen en ziekenhuizen in Duistland (Aken, Keulen, Bonn, Munster, Kraiburg, Neuss, Berlijn, Siegburg), in Engeland en Schotland (Londen, Manchester, Liverpool), in Ierland (Dublin, Limerick, Cobh-Cork, Warrenpoint), in de Verenigde Staten (Chicago, Elk Grove Village, Sint-Louis, Elizabeth, Signal

Mountain, San José, Milwaukee), in Mexico (Guaymas), in Nigeria (Minna, in Ghana (Wiaga) en in de Filippijnen (Davao).

2. De Celrebroeders in Gent

Reeds vanaf de 10de eeuw gingen de stadskernen hun grenzen versterken om het binnendringen van vijandelijke legers te beletten. Die versterkingen bestonden vooralsnog uit natuurlijke en gegraven waterlopen en opgeworpen aarde wallen. Doorlopende aarden wallen werden op enkele plaatsen onderbroken en aldaar vervangen door zware natuursteenblokken opgetrokken poorten.

Marcus van Vaernewijck vertelt dat in de 10de eeuw een leger van Engelsen, Schotten en Fransen Gent belegerden maar de stad niet konden innemen. De koning van Engeland zwoer dat hij zich niet zou terugtrekken vooraleer hij met eigen hand koren op de markt van Gent zou hebben gezaaid. Om zijn gezicht de redden en zijn eed gestand te doen, mocht hij van de Gentenaars niet binnen door een stadspoort, want dat zou de overgave van de stad betekend hebben. Maar hij mocht wel gans alleen door een gat kruipen dat in de vestingmuur was gemaakt. Legende of niet? Was er toen reeds een echte

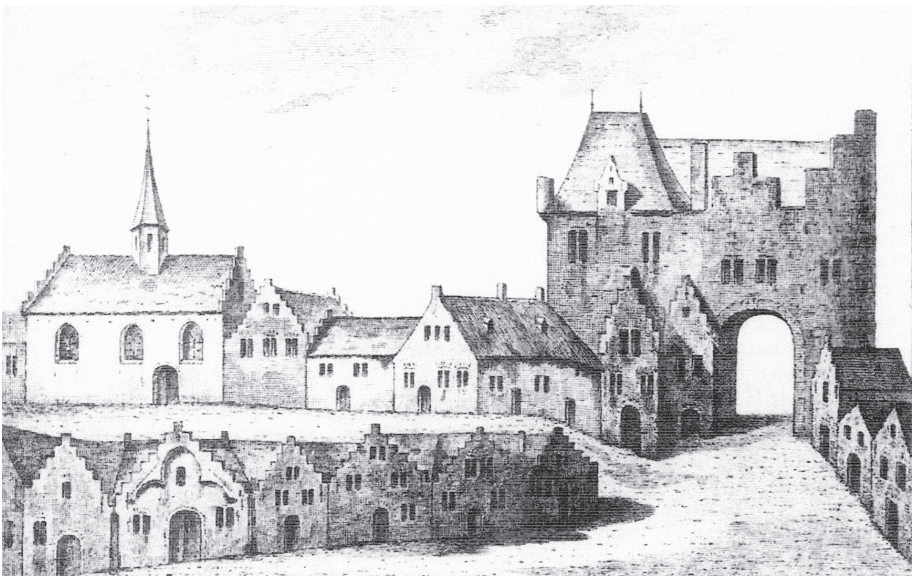


fig. 3

muur? Dit alles zou evenwel verklaren waarom de huidige Ingelandstraat gedurende vele jaren Engelandgat genaamd was.

In feite ontstonden pas in de 13de eeuw vestingen in de vorm van zware muren, voorzien van torens en van poorten. Het Gentse castrum, d.i. het grafelijke domein tussen de twee Leie-armen, had aan de westzijde een van de eerste dergelijke vestingen, de Sint-Michielsvesting.

Die vesting lag tussen de Bestormpoort (aan de huidige Bestormstraat) en de Torenpoort nabij de huidige Poel (in sommige archieven spreekt men van Torhoutpoort) en liep parallel met een vaart, de Houtlei. Fig. 3 geeft een beeld van de Torenpoort, van de eerste kapel van de cellobroeders, terwijl de huizenrij op het voorplan verloopt volgens het tracé van de huidige Sint-Michielsstraat.

De cellobroeders van Gent kregen in 1313 van de stadschepenen een vaste woonplaats aangewezen: ze mochten hun intrek nemen in vier bastions en een paar torens van de Sint-Michielsvesting (zie plan van fig. 4).

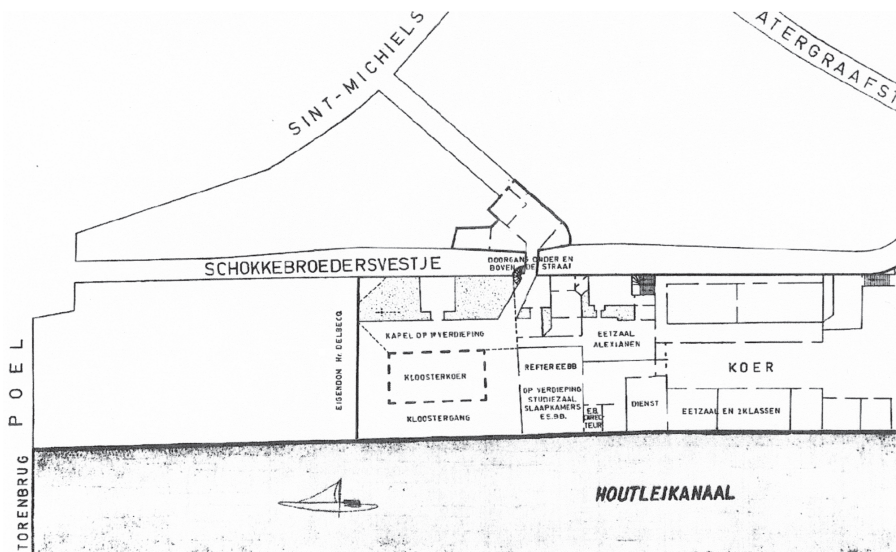


fig. 4

Men sprak van dan af van “de grauwe broederkins up de veste”. Die hooggelegen site werd bereikt langs een helling die in 1684 door vier trappen werd vervangen.

Het opbaren en begraven van doden geschiedde aanvankelijk kosteloos, maar werd geleidelijk door de stadschepenen bezoldigd en in perioden van grote

sterfte was dit voor de cellebroeders winstgevend. Doch dat schiep concurrentie. De broeders beklaagden zich daarover bij de overheid en in 1663 verkregen ze door een arrest van de Raad van Vlaanderen het privilegie om doden te begraven.

Andere specifieke opdrachten waren de thuisverzorging van pestlijders en andere ziekten t.g.v. epidemiën en rampen zoals branden en de opvang van zwakzinnigen. In noodgevallen gingen de Gentse cellebroeders ook hulp bie-



fig. 5

den in andere steden zoals in Axel (1545) en in Roeselare (1596).

In 1681 bouwden zij een nieuwe kapel op de plaats waar zich de eerste bevond, ditmaal een pronkstukje van 17de eeuwse barok. En men voorzag haar van een sierlijk torentje (fig. 5).

Het ging de Gentse celledoelers verder goed tot aan de Franse Revolutie. Zoals reeds hoger vermeld werden ze toen door de Franse Republikeinen verjaagd en hun orde opgeheven. In Gent kwamen ze niet meer terug.

3. De Houtlei

Aan de buitenzijde van de Sint-Michielsvesting liep een omstreeks het jaar 1100 gegraven smalle vaart: de Houtlei. Deze begon op de plaats waar Lieve en Leie samenvloeien achter de vismijn. Hij volgde ongeveer het tracé van de huidige Drabstraat, over de Poel, langs de huidige Oude Houtlei, de Iepenstraat en de Pekelharingstraat, en mondde tussen de Recolettenlei en de Lindenlei terug in de Leie uit. Tot in de 17de eeuw werd hij gebruikt om



fig. 6

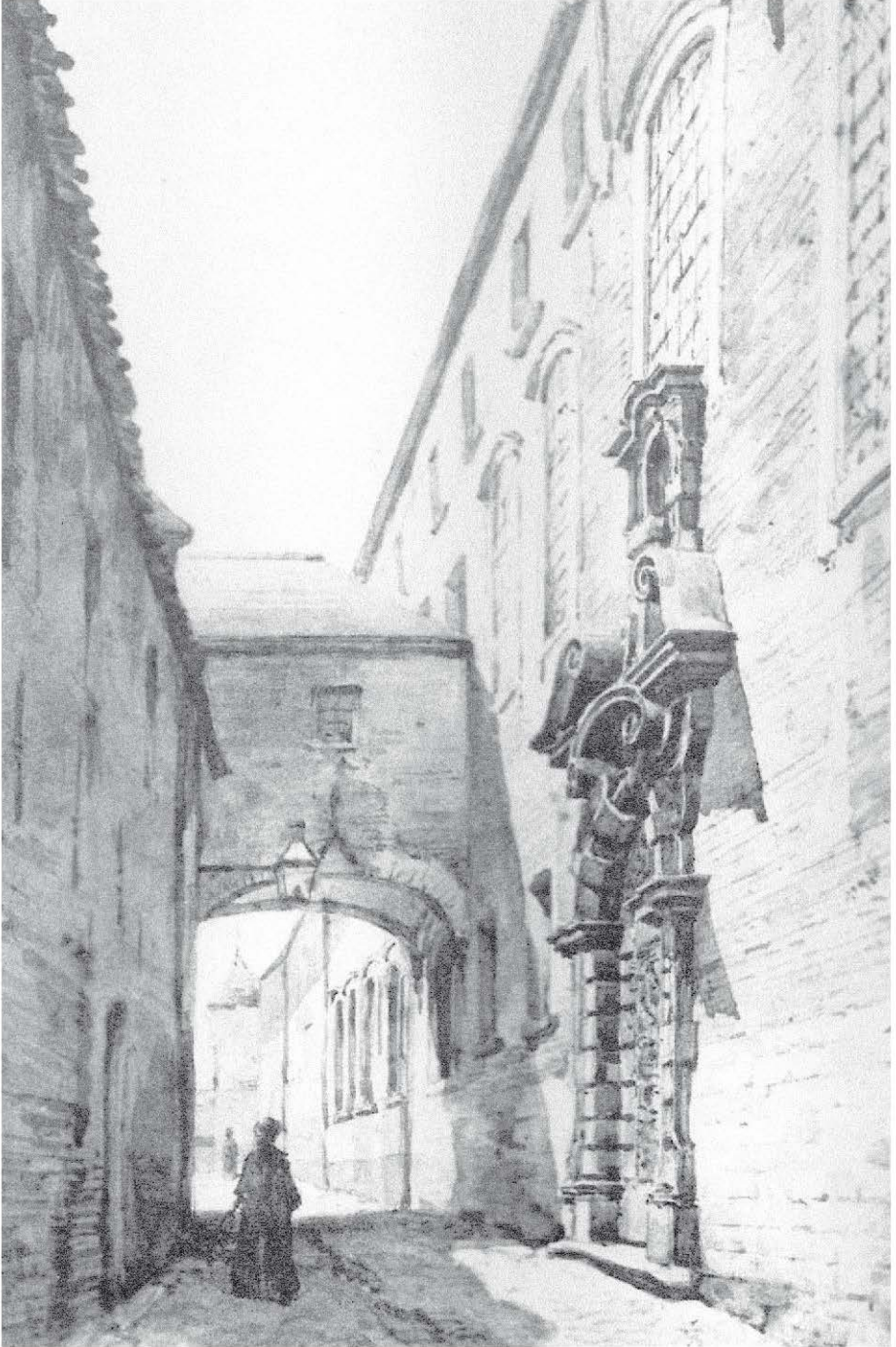


fig. 7

brand- en timmerhout aan te voeren, vandaar zijn naam (fig. 6).

De gracht slibde voortdurend dicht en moest aanhoudend uitgebaggerd worden. In 1816 diende stadsarchitect Pisson een plan in om de gracht volledig te dempen en te vervangen door een laan met bomen. Het duurde evenwel tot in 1899 eer de gracht gedempt werd.

4. Het schokkerbroedersvestje

Het cellebroedersklooster, aan één kant begrensd door en een smal donker straatje, Schokkebroedersvestje genaamd. Het liep van het Watergraafstraat naar de Sint-Michielsstraat (fig. 4 en fig. 7).

In dat straatje bevond zich een stadsmuurtoren, die als “celle” (Latijn cela = bewaarplaats), de plaats waar men de doden tijdelijk opbaarde. Gaf dit soms aanleiding tot de naam “celle-broeders”?

Het barokpoortje dat toegang gaf tot de “celle” dateert van 1676. Het werd later verplaatst naar de ingang van het Sint-Amandusinstituut in de Sint-Michielsstraat. Het beeld van de heilige Alexis werd toen vervangen door dat van de heilige Amandus (fig. 8).

Langs dat poortje kon men via een in de toren uitgeholde smalle trap de bovenverdieping en de kapel bereiken.

Midden het straatje bevond zich een dubbel gewelf. Dat diende voor het dragen van een gemetselde gang die doorgang verschafte naar de Sint-Michielsstraat.

Langs de overkant in het straatje stonden piepkleine sombere huisjes. Bepaalde categorieën mensen die er neerstreken vonden dat juist geschikt. Volgens het Gents Woordenboek van Lodewijk Lievevrouw-Coopman gaf men in Gent de naam “schrokkebroeder” aan iemand die op de zwier gaat, en in dat straatje vond hij daartoe gelegenheid.

In 1903 werd het schilderachtig vestje gesloopt en gedeeltelijk ingelijfd bij het Sint-Amandusinstituut.

6. De Watergraafstraat

Dit is een smal en bochtig straatje tussen het Ingelandgat en de Sint-Michielsstraat (zie plan fig. 4). Eén zijde wordt thans volledig in beslag genomen door het Sint-Amandusinstituut.

Aan de andere zijde bevonden zich kleine begijnhofachtige huisjes en er hing



fig. 8

Op het mooie toegangspoortje, voorbeeld van sierlijke barokstijl, staat het jaar 1676. Het beeld van de H. Alexis sierde de nis boven de deur; nu staat er een beeldje van de H. Amandus.

een stemmig Mariakapelletje ingewijd in 1914 (fig. 9). Oorspronkelijk bevond het zich in een nis aan de ingang van het klooster in het Schokkebroeders-



fig. 9

vestje. In 1935 werd het naar zijn huidige plaats overgebracht. In 1359 kocht een zekere Ode Machiet een groot huis met tuin op de hoek van

de Watergraafstraat en de Sint-Michielsstraat. Hij was watergraaf, t.t.z. een ambtenaar die moest zorgen voor de bescherming van de zwanen, eenden en ganzen op de Gentse waters en omwallingen. Die riviervogels waren immers eigendom van de graaf. Voormeld huis werd begin 18de eeuw gesloopt.

7. Hoe het verder met het Alexianenklooster verliep

Na de Franse Revolutie heeft het klooster dertig jaar dienst gedaan als militaire gevangenis. Daarna werd het eigendom van de Godshuizen van Gent, die eer geesteszieken van de stad onderbrachten. In 1816 deed de stad een beroep op de Broeders van Liefde om de geesteszieken te verzorgen. Deze bleven er tot in 1858 en verhuisden toen naar een meer aangepast tehuis voor geesteszieken in het zuiden van Gent: het Guislaingesticht.

Gedurende vijf jaar bleef het oude klooster onbewoond.

Uiteindelijk waren de Gentse Godshuizen tevreden het tegen geringe prijs te kunnen verkopen aan de Heer Pierre de Raveschoot.

Vanaf 1858 koesterden de ultramontaanse Gentse bisschop Mgr. Delebecque en de Graaf Joseph de Hemptinne, algemeen voorzitter van de Sint-Vincentiusverenigingen het plan om naast kosteloze lagere scholen voor arbeidskinderen ook een betalende middelbare school voor de Genste Franstalige burgerskinderen op te richten, teneinde een tegenwicht te vormen tegen hetgeen de liberalen terzake deden. In 1862 deden de beide genoemden daarvoor een beroep op de Broeders van de Christelijke Scholen.

De heer Pierre de Ravenschoot schonk hen het oud klooster en Jozef de Hemptinne schonk financiële steun. Het oud klooster werd nu ingericht tot een middelbare school: het Sint-Amandus instituut. In 1863 werd het door de bisschop ingewijd en kon zijn deuren openen. Het begon met 44 leerlingen.

Robert Smet

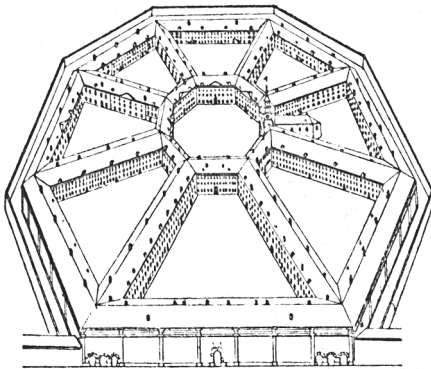
Geraadpleegde bronnen

- Archief van het Sint-Amandusinstituut, Gent.
- Archief van de stad Gent.
- "Een eeuw Sint-Amandusinstituut 1863-1963", Jubileumalbum. Drukkerij-uitgeverij Vyncke, Gent, 1963.
- "125 jaar Sint-Amandusinstituut 1863-1988". Drukkerij-uitgeverij Lannoo, Tielt, 1988.
- "Eerste steenlegging van het nieuw complex in de St-Michielsstraat van het Sint-Amandusinstituut op 12 februari 1976". Brochure gedrukt in de O.L.V. Kunstdrukschool, Gent, 1976.

- Karel Haerens: 1. "Oude straatnamen van Gent", 1982.
2. "Gentse merkwaardigheden", 1988.
- Guido Collin & Dirk Smet: "Gentse O.L.V.-Kapelletjes".
Uitgave van de vzw "Gent aan Maria", 1988.
- Jean Paul De Cloet: "De Gentse straten, wegen en verbindingen tussen 1780 en 1840". Uitgave van de Geschiedkundige Heruitgeverij, Gent 2002.
- Robert Gils: "De versterkingen van de Wellingtonbarrière in Oost-Vlaanderen. Over de versterkingen in Gent, Dendermonde en Oudernaarde". Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen. Drukkerij New Goff, Mariakerke, 2005.
- Margery Frisbie en de Alexianen: "Het verhaal van de Broeders Alexianen". Editions Sadifa Media, Kehl, West-Duitsland 1984.

INVENTAIRE ARCHÉOLOGIQUE

Op 12 november 1899 stelde Louis Stroobant in de rubriek "Burgerlijke gebouwen - Coupure, nr. 229 - XVIIIe eeuw" in het Frans een fiche op over **DE GEVANGENIS**



Deze penitentiare instelling geniet van een universele faam omdat zij erkend wordt als de wieg van de penitentiare wetenschap.

Ze wordt gevormd door een groot octogonaal gebouw met een oppervlakte van 4,349 hectaren, met acht trapezoidale binnenplaatsen waarvan de kleine basis de acht zijden vormen van een centrale octogonale koer.

Deze gevangenis die op verschillende tijdstippen meer dan 1200 gedetineerden bevatte werd opgericht bij patentbrieven van Maria-Theresia van 27 januari 1772.

Zij is het werk van de burggraaf Vilain XIV, hoogbaljuw van Gent, die in februari 1771 door de Straten van Vlaanderen belast werd met de voorstelling